

ТОВАРИСТВА «ПРОКОЗАЦЬКОГО» СПРЯМУВАННЯ У ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті досліджено товариства «прокозацького спрямування» у Чехословацькій республіці (1918-1939 рр.). Проаналізовано процес консолідації українських товариств, їх створення та діяльність. З'ясовано, що більшість керівників «козацьких» товариств мали козацьке коріння.

Ключові слова: українська еміграція, Чехословацька республіка, «Український Січовий союз за кордоном», Товариство Запорозжів, Товариство Святого Василя Великого.

Общества «прокозацкой» направленности в Чехословацкой республике в межвоенный период

В статье исследованы общества «прокозацького направления» в Чехословацкой республике (1918-1939 гг.). Проанализирован процесс консолидации украинских обществ, их создания и деятельности. Выяснено, что большинство руководителей «казацких» обществ имели казацкие корни.

Ключевые слова: украинская эмиграция, Чехословацкая республика, «Украинский Сечевой союз за рубежом», Общество Запорожцев, Общество Святого Василия Великого.

Society About the Cossack direction in the Czechoslovak republic in the interventional period

The article «Society of Prokozatsky direction» in the Czechoslovak Republic (1918-1939) is investigated in the article. The process of consolidation of Ukrainian societies, their creation and activity is analyzed. It was found that most of the leaders of «Cossack» societies had Cossack roots.

Keywords: Ukrainian emigration, Czechoslovak republic, «Ukrainian Sich Union abroad», Society of Zaporozhians, Society of St. Basil the Great.

Однією з нових європейських держав, що утворилися після Першої світової війни, в політиці яких Україна та українське питання займали у міжвоєнні роки важливе місце, і яка суттєво вплинула на історичний розвиток українського народу, була Чехословацька республіка. На той час Чехословаччина була однією з найдемократичніших країн Європи, а її президент Томаш Масарик (посаду президента займав з 1918 по 1935 р.) був добре поінформований про українські проблеми, співчував національно-визвольній боротьбі українців та надавав суттєву допомогу українській еміграції. Тому знана частина української еміграції опинилась на теренах Чехословаччини.

Основним джерелом української еміграції в Чехословаччину у першій половині 1920-х років була військова еміграція. Початки української військової еміграції в Чехії датуються травнем 1919 р., коли деякі частини Української Галицької Армії перейшли Карпати й були інтерновані в таборі Німецького Яблонного. З них була створена окрема Українська Бригада, в якій провадилася інтенсивна культурно-просвітня праця. В липні 1920 р. новий табір інтернованих українських вояків повстав у Ліберці, де також були численні культурно-просвітні українські організації. В квітні 1921 р. інтерновані українські вояки обох цих таборів були переведені до Йозефова, де продовжували культурну працю — засновували курси, їздили на студії й т. інш. Йозефзвський табір існував аж до 1923 р., коли був остаточно ліквідований, а інтерновані в ньому українські вояки розпоршилися по робітничих відділах і перейшли на становище цивільних емігрантів.

Тож Чехословаччина стала однією з тих європейських країн, яка у міжвоєнний період не лише погодилася прийняти численних українських емігрантів, а й надати їм певну матеріальну допомогу. В результаті цього ЧСР стала важливим осередком українських емігрантів, а Прага перетворилась на другу за значенням (після Відня) столицю української еміграції.

Як і більшість емігрантів, українці на еміграції створювали свої суспільні, військові, культурні та громадсько-політичні

товариства. Одними із таких утворень були товариства «прокозацького» спрямування, які вирізнялися прихильністю до українських козацьких постулатів та традицій. Ми вважаємо, такі організації мали козацьку ідею за основу, це виражалось у статутах їх товариств, символіці, листуванні керівників та вихованні юного покоління.

Весною 1921 р. для допомоги емігрантам з України з ініціативи групи українських діячів створюється Український Громадський Комітет (УГК)⁹⁶. Український Громадський Комітет сприяв заснуванню різного роду організацій та установ, наданню матеріальної, медичної, юридичної та іншої допомоги українським емігрантам, допомоги українському студентству, організації культурних акцій, допомоги у працевлаштуванні тощо, займався й вивченням української еміграції та її реєстрацією.

Важливим об'єднанням козаків в Чехословацькій республіці був Загальнокозацький сільськогосподарський союз заснований в 1923 р., що проіснував до 1931 р. Діяльність союзу була для козаків, вихідців з козаків життєво необхідна. Штаб-квартира союзу знаходилась в Братиславі, але мала відділення в інших містах: Гумене, Прешове, Волині і Ужгороді. Регулярно, раз в три роки, представники відділень вибирали нове керівництво⁹⁷. Це була організація, яка суворо дотримувалася демократичних принципів, які були близькі козакам.

В 1927 р. в Празі створюється «Український Січковий союз за кордоном», який був спортивною військовою організацією з сильними козацькими традиціями. Союз мав місцеві відділення в Подебрадах, Плезене, Ржевниці, Млада Болеславе, Пардубице і Мімоні. Керівним органом організації був січковий союз. Цікаво

⁹⁶ Даниленко О. Українська еміграція в Чехословаччині (1920–і роки): соціокультурний аспект / О. Даниленко // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – Вип. 10. – С. 37-40. [Електронний ресурс] // Режим доступу:

[http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2001_10_8.\(10.11.17\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2001_10_8.(10.11.17))

2. Бондаренко И., Долейши Й. Летопись казачества. Казаки в Центральной Европе. – Братислава: Европейский Центр Изобразительных Искусств, 2014. – С. 218-219.

те, що посади у товаристві іменувалися так само як у козаків. Розглянемо це на прикладі товариства у Празі, відомо, що станом на 1933 р. кошовим отаманом був І. Подригуля, писар – М. Хмиляк, скарбник – Дідух. На 1933 р. союз у Празі нараховував 22 члена організації⁹⁸.

У своєму зверненні «Закладайте Січі!» козаки пишуть: «В січових організаціях ми будемо виховувати козацького духу наших славних прадідів...»⁹⁹. Союз підтримував контакти з «Січчю» у Софії, яка працювала під керівництвом видатного болгарського діяча і професора М. Паращука¹⁰⁰.

Осередки «Січі» обирали для себе свої напрямки діяльності, одні тяжіли до спортивної, інші, як у Пілзні, – до культурно-просвітницької роботи: вони влаштовували різдвяні ялинки, Шевченківські і Франківські свята, організовували виставки кераміки, вишивки¹⁰¹. Так, на окружній виставці у Пілзні 1938 року місцева «Січ» організувала український відділ¹⁰².

Головними експонатами тут були українські ручні вироби, як-то вишивки, гончарство. Цю виставку впродовж двох місяців відвідало 400 тисяч осіб. У III міжнародній робітничій олімпіаді, у якій січовики брали участь, жовто-блакитний прапор був серед

⁹⁸ Журнал Січ. – 1934. – ч. 1 – С. 9. [Електронний ресурс] // Режим доступу:

<http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/5546/file.pdf>
(15.11.17)

⁹⁹ Безпалко О. Закладайте Січі. / Осип Безпалко // Журнал «Січ». – Прага, 1935. – ч. 3-4. – С. 2.

¹⁰⁰ Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919-1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої) / Симон Наріжний. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – С.289.

¹⁰¹ Журнал Січ. – 1934. – ч. 1 – С. 10. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/5546/file.pdf> (15.11.17)

¹⁰² Поп Ю.І., Поп І.І. Державницька тематика у програмних документах українських емігрантських організацій в Чехословаччині у міжвоєнний період. – С. 63–67. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://vspu.edu.ua/science/art/a131.pdf>. (11.11.17)

прапорів держав-учасниць [9, с. 65]. У 1934-1935 роках Український Січовий Союз видав три номери журналу «Січ»¹⁰³.

Ще один «прокозацький» напрям товариств у Чехословаччині представляли прихильники руху Скоропадського об'єднані в декількох організаціях - Товариство Запорозжців, Клуб українських старшин у Празі та Товариство Святого Василя Великого.

Активно працювали у першій організації інженер Павло Зос, полковники Росіневич та Василь Мурашко. У Товаристві Запорозжців великий вплив мав генерал М. Омелянович-Павленко, який відкрито заявляв про свою прихильність до ідей Скоропадського на відродження Великої Соборної Гетьманської України¹⁰⁴. Водночас, організація подібного типу існувала у Франції, де її ідеологічним вождем був полковник Дубовій.

У середині 30-х рр. генерал М. Омелянович-Павленко планував об'єднати Товариство Запорозжців та організацію-філію Українське національне козацьке товариство (УНАКОТО) – головні фігури – генерал Й. Орлов і Д. Гулай¹⁰⁵, – які мешкали в Софії, але саме товариство підтримувалося рухом Івана Полтавця Острияниці, який жив у Мюнхені й був прихильником козацько-гетьманської ідеології. Згідно зі статутом, завданням товариства було визначено: «установлення Національної Диктатури, опертої на національне Козацьке Військо, створене на його історичних традиціях, позаяк під час відбудови Української Держави та встановлення Українським Козацьким Народом конечних форм це єсть єдина форма, яка відповідатиме національним завданням в

¹⁰³ Наріжний С. Вказ. пр. – С. 300.

¹⁰⁴ Поп Ю.І., Поп І.І. Вказ. пр.

¹⁰⁵ Власенко В.М. Філія Українського національного козацького товариства у Болгарії (1923–1936) за матеріалами болгарського і чеського архівів. [Електронний ресурс] // Режим доступу: essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/29364?locale=uk (5.11.17)

розумінню культури й могутності, та повної охорони від спроб наших ворогів в друге підбити Україну під себе»¹⁰⁶.

Певну активність у царині культурно-освітницької роботи серед карпато-русинської молоді Підкарпатської Русі проводили члени Товариства Святого Василя Великого, щоб остання була вихована в українському дусі, головою товариства був священник Василь Гапко, а секретарем Степан Росоха¹⁰⁷.

До групи товариств «прокозацького» спрямування можна також віднести товариство «Українська Громада», засноване в 1927 р. професором Ф. А. Щербиною, яке було культурно-просвітньою організацією, яка складалася в основному із колишніх солдат Української Народної Республіки (УНР) із значною долею представників козацтва. Штаб-квартира знаходилась в Празі, але відділення організації функціонували в Кошицах, Лазне Белоградє, Ліберці, Лібштаті, Мімоні, Оломоуце, Пршибраме, Стакчині, Тувнове і Брно. Професор Щербина в кінці 1928 р. пішов у відставку з поста голови. Його місце зайняв вихідець із козаків М. Галан (1929-1939), через рік головою став ще один козак Петро Макарєнко¹⁰⁸.

В 1927 р. був заснований в Братиславі Загальнокозацький студентський союз, який об'єднував не лише студентів, а й інших представників українства. Устав організації вмiщав куди більш широкі задачі, чим просто підтримка студентів. Союз пропагував національну ідентичність і незалежність козаків, боротьбу за їх повернення і об'єднання в рамках Південної Росії. Донських козаків в Союзі розглядали як окрему старослов'янську гілку з правом на самовизначення. Він об'єднував не тільки студентів, але і козаків-землеробів, які змогли довести своє козацьке походження. Головою Союзу був Іван Безуглов. Його заступник –

¹⁰⁶ Бурім Д.В. До історії українського козацького руху в еміграції: листи Івана Полтавця–Остриниці до А. Гітлера/ Історичний архів. – Вип.10. – С.184-198.

¹⁰⁷ Бондарєнко І., Долейши Й. Вказ.пр. – С. 221.

¹⁰⁸ Там само. – С. 215-216.

Юрій Єрмоєнко, секретар – Іван Бойко. Всі троє із спадкових козаків¹⁰⁹.

Українська Громада «Єдність» була основана в Братиславі в 1929 р., та «видавала свій бюлетень, провадила курси й просвітню діяльність взагалі». Членами організації були українські козаки. В програмі організації підкреслювались незалежність України і традиції української національної ради, що існували з 1917 р.¹¹⁰. Засновником і головою Громади та редактором її видання був Савелій Петрович Зеркаль. Членами управи Громади були інженери-агрономи Григорій Пустовар та Олександр Яременко, інженери-лісівники Микола Гуца, Ярослав Івантишин та Максим Ломацький, а також інженер-технолог Андрій Остахів. Найбільш активними були товариства в великих містах, якими керувала козаки. До початку 1930-х рр. вони вели в основному благодійну діяльність, надавали допомогу потребуючим. З 1935 р. ці товариства починають заявляти про свої політичні амбіції, які до 1939 р. проявляються все сильніше.

Також яскравим фактом, який показує вагому роль козаків у житті Чехословацької республіки, стала подія, коли під час святкування тисячоліття Святого Вацлава в 1929 р в Празі, яке тривало декілька днів, де кінні козаки стали найбільш помітною і колоритною групою під масових гулянь. На унікальному знімку (дод. 1) того часу, датованого 1929 р., сфотографована козацька кінна група, яка рухалась на початку (в голові колони) торжества по Карловому мосту¹¹¹.

Таким чином, втрата національної державності у 1920-х рр. змусила учасників українського національного-визвольного руху

¹⁰⁹ Там само. – С. 219.

¹¹⁰ Брайлян Н. Часописи громадських організацій українських емігрантів у Братиславі наприкінці 1920-х –на початку 1940-х рр.: особливості функціонування та проблематика змістового наповнення. [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ZPNDZP_2016_6_5.pdf\(08.11.17\)](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ZPNDZP_2016_6_5.pdf(08.11.17))

¹¹¹ Бондаренко І., Долейши Й. Вказ.пр. – С. 223.

1917 – 1921 рр. емігрувати у різні країни Європи. Однією з таких країн стала Чехословацька республіка. Створення товариств сприяло мобілізації зусиль емігрантів та супроводжувався активізацією консолідуючих процесів. Організації «прокозацького» спрямування створювались діячами українських Національно-Визвольних змагань 1917-1921 рр., які залишили Україну після встановлення радянської влади. Ці товариства друкували власні періодичні видання та діяли задля відродження української держави та повернення влади на основі козацької ідеї та традиції.

Додаток 1

*Козаки на Карловом
мосту в Празі во главе
торжественного шествия
по случаю тысячелетия
Святого Вацлава.
1929 г.*

З книги Бондаренко І., Долейши Й. *Летопись казачества. Казаки в Центральной Европе.* – Братислава: Европейский Центр Изобразительных Искусств, 2014. – С.223.

Науковий керівник – *Бачинська Олена Анатоліївна*,
завідувач кафедри історії України, доктор історичних наук.